

1.

Wprowadzenie

W każdej kulturze granice prywatności jej członków są określone zwyczajowo. Rodzimy uczestnik danej kultury (w tym kultury mówienia) zna je z doświadczenia, z obserwacji otaczającego go konwersującego świata. Kompetencja kulturowa i komunikacyjna podpowiada mu, na jakie tematy może się przy kim wypowiadać, a jakie tematy objęte są obyczajowym tabu (może o nich porozmawiać jedynie z wybranymi, najbliższymi mu osobami).

Wielu badaczy kultury i komunikacji zauważa, że prywatność stała się jedną z ważniejszych kategorii współczesności, a tematy prywatne, osobiste, intymne jednostki zaczęły być własnością publiczną. W badaniach dotyczących prywatności i intymności pisze się o takich zachowaniach, jak „obnażanie się” na forach, blogach, portalach internetowych, prowadzenie w miejscach publicznych (na ulicy, w środziskach komunikacji miejskiej, sklepach, restauracjach) i w obecności mimowolnych świadków rozmów bezpośrednich oraz telefonicznych o zarobkach, randkach, upodobaniach seksualnych itp. Zjawiska te łączone są nierzadko z obserwowanym kresem konfesyjności, czego konsekwencją jest zanikanie poczucia wstydu jako normy wyznaczającej ramy dyskursu ciała i ducha (Wężowicz-Ziółkowska 2013: 50). W kontekście zasygnalizowanych tu zjawisk kulturowych przemianom ulegają także gatunki mowy funkcjonujące w sferze prywatności, do których należy będące przedmiotem tej pracy *zwierzenie*.

1.1. Cel badań

Celem pracy jest – na ile to możliwe – opis cech strukturalnych (kompozycyjnych), treściowych, stylistycznych oraz pragmatycznych właściwych *zwierzeniu* ujmowanemu jako gatunek mowy. W związku z obserwowanymi dziś kulturowo-komunikacyjnymi przemianami, polegającymi na wyzbywaniu się prywatności, a przynajmniej na poszerzaniu (nawet w stosunku do XX wieku) zakresu dzielenia się nią, *zwierzenie* (odnoszące się właśnie do sfery prywatnej) podlega zauważalnym transformacjom. Przeprowadzona w pracy analiza ma więc również prowadzić do odpowiedzi na pytanie, czy *zwierzenie w sieci* to tylko alternacyjna odmiana gatunkowa, którą jednak można traktować jako – możliwy ze względu na nowe medium – wariant wzorca kanonicznego, rodzaj modyfikacji *zwierzenia tradycyjnego*, znanego polszczyźnie i polskiej kulturze od dawna, czy może jednak stanowi gatunek osobny – wtórny, jak na przykład *e-mail* w stosunku do *listu tradycyjnego*.

1.2. Charakterystyka materiału źródłowego

Jako materiał badawczy posłużyło mi sześć kategorii źródeł:

1. ogólne słowniki języka polskiego: współczesne – *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (SJPDor.), *Słownik języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka (SJPSzym.), *Słownik współczesnego języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja (SWJP), *Inny słownik języka polskiego PWN* pod redakcją Mirosława Bańki (ISJP), *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza (USJP), *Wielki słownik języka polskiego* pod redakcją Piotra Źmigrodzkiego (WSJP) oraz słowniki dawne – *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego (SJPLin.), tzw. *Słownik wileński* (SWil.), tzw. *Słownik warszawski* (SWar.),

2. słowniki specjalistyczne: etymologiczne i synonimów – *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego* Krystyny Długosz-Kurczabowej (Długosz-Kurczabowa 2008), *Słownik etymologiczny*

języka polskiego Wiesława Borysia (Boryś 2005), *Słownik etymologiczny języka polskiego* Aleksandra Brücknera (Brückner 1985), *Polski słownik etymologiczny* Witolda Mańczaka (Mańczak 2017), *Słownik etymologiczny języka polskiego* Izabeli Malmor (Malmor 2009), *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* pod redakcją Mirosława Skarżyńskiego, Małgorzaty Berend, Magdaleny Bondkowskiej, Iwony Burkackiej, Hanny Jadackiej, Moniki Olejniczak, Teresy Vogelgesang (SGSWJP), *Szkolny słownik synonimów* Witolda Cienkowskiego (Cienkowski 2000), *Słownik synonimów polskich* pod redakcją Zofii Kurzowej, Zofii Kubiszyn-Mędrali, Mirosława Skarżyńskiego i Justyny Winiarskiej (Kurzowa i in. 1998), *Słownik synonimów* Andrzeja Dąbrówki, Ewy Geller, Ryszarda Turczyzna (Dąbrówka, Geller, Turczyn 1993), *Gdy Ci słowa zabraknie. Słownik synonimów* Wojciecha Broniarka (Broniarek 2005), *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN* pod redakcją Mirosława Bańki (WSWB), *Słownik wyrazów bliskoznacznych* pod redakcją Stanisława Skorupki (SWB), *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych* Arkadiusza Latuska, Przemysława Pilarskiego (Latuszek, Pilarski 2008), *Słownik wyrazów bliskoznacznych* pod redakcją Danuty Ludwiczak, Alicji Piskadłowej i Ewy Tarki-Huczek (Ludwiczak, Piskadłowa, Tarka-Huczek 1998), *Słownik synonimów* opracowany przez Lidię Wiśniakowską (Wiśniakowska 2007), *Słownik synonimów* opracowany przez Aleksandrę Kubiak-Sokół (Kubiak-Sokół 2007), *Słownik wyrazów bliskoznacznych* Renaty Klatkowskiej (Klatkowska 2016), *Słownik wyrazów bliskoznacznych* Anny Kubisy-Ślipko (Kubisa-Ślipko 2000), *Język polski. Popularny słownik synonimów i antonimów* Grzegorza Dąbkowskiego i Małgorzaty Marcjanik (Dąbkowski, Marcjanik 2007), *Mały słownik synonimów* Piotra Żmigrodzkiego (Żmigrodzki 2006), *Słownik wyrazów bliskoznacznych* Dariusza Latonia, Arkadiusza Latuska, Renaty Tokarczyk (Latoń, Latuszek, Tokarczyk 2005) i *Dystynktywny słownik synonimów* Alicji Nagórko, Marka Łazińskiego i Hanny Burkhardt (Nagórko, Łaziński, Burkhardt 2004),

3. analizy semantyczne czasownika *zwierzać się* i rzeczownika *zwierzenie* w pracach językoznawczych poświęconych czasownikom mówienia – w *Semantyce i składni czasowników oznaczających akty mowy*

w języku polskim i czeskim Zbigniewa Grenia (Greń 1994), *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń* Krystyny Kleszczowej (Kleszczowa 1989), *English Speech Act Verbs. A semantic dictionary* Anny Wierzbickiej (Wierzbicka 1987) i w artykule Magdaleny Zawisławskiej *Czasowniki ujawniania tajemnicy we współczesnej polszczyźnie* (Zawisławska 1997),

4. baza tekstowa dostępna w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP¹),

5. obrazy pozyskane po wpisaniu zapytań *zwierzenie* i *zwierzać się* do wyszukiwarki Google,

6. wypowiedzi internautów opublikowane w okresie od 2009 do 2016 roku (około 2000 postów) wyekscerpowane z 12 forów internetowych zawierających dyskusje na prywatne tematy: menshealth.pl, forum.o2.pl, polki.pl, forum.gazeta.pl, netkobiety.pl, forum.interia.pl, wizaz.pl, pomesku.org.pl, www.pytamy.pl, www.zaadoptowani.pl, www.f.kafeteria.pl, forum.muratorodom.pl; *zwierzenia w sieci* wydobyte zostały z całych sekwencji dialogowych użytkowników internetu, którzy wyopowiadają się w obrębie poszczególnych wątków tematycznych².

1.3. Przyjęta metodologia

Za punkt wyjścia analiz przyjmuję założenie, że *zwierzenie* jest gatunkiem mowy, którego specyfikę można objaśnić, wykorzystując w pierwszej kolejności procedury semantyczne – przez zbadanie znaczenia polskich wyrazów nazywających interesujący mnie gatunek mowy (*zwierzać się* / *zwierzyć się* i *zwierzenie*). Za pomocne traktuję nie tylko dostępne w słownikach i (szczątkowo) w pracach językoznawczych poświęconym czasownikom mówienia definicje znaczeniowe i zamieszczone tam cytaty z użyciami wyrazów nazywających badany gatunek mowy, lecz także typową łączliwość ustaloną przeze mnie dzięki modułowi ekstrakcji kolokacji w NKJP.

¹ Dostępny na stronie www.nkjp.uni.lodz.pl

² Przykłady będą w pracy przytaczane jako sekwencje dialogowe, w których graficznie zostaną wyróżnione omawiane kwestie.

Do rekonstrukcji polskiej konceptualizacji językowego aktu *zwierzenia* wykorzystuję analizę zawartości słowników synonimów. Porównanie rejestrowanych w nich synonimów rzeczownika *zwierzenie* i czasownika *zwierzać się* / *zwierzyć się* pozwoli mi wstępnie wyodrębnić gatunki mowy podobne, jak *spowiedź* czy *wyznanie*, tworzące wraz ze *zwierzeniem* rodzinę aktów mowy, których wspólną cechą jest ujawnianie przed kimś prywatnych, okrytych uprzednio tajemnicą kwestii. Za przydatną w wyznaczaniu różnic między *zwierzeniem* a gatunkami podobnymi uznaję prototypową koncepcję gatunków, w myśl której przynależność tekstów do gatunku jest stopniowalna; gatunki są kategoriami o nieostrych, rozciągliwych, otwartych granicach, w obrębie gatunku zaś można mówić o centrum i peryferiach (por. Adam 1992, Duszak 1998, Rejter 1999).

Jako pełnoprawną metodę badań językowych, pozwalającą określić pragmatyczne warunki właściwe prototypowej realizacji gatunku, jakim jest *zwierzenie*, traktuję wyszukiwanie obrazów za pomocą wyszukiwarki Google (skonfigurowanej tak, by szukała wyłącznie stron internetowych w języku polskim). Uzyskane dzięki temu obrazy można – jak dowodzi Mirosław Bańko (Bańko 2013) – traktować jako komplementarne w stosunku do wyników badań słownikowych i korpusowych, ponieważ wyszukiwarka odsyła do stron popularnych, daje więc wgląd w funkcjonowanie pojęć w myśleniu potocznym.

W pracy przyjmuję definicję gatunku stworzoną przez Marię Wojtak, która uważa, że jest on *tworem abstrakcyjnym, zbiorem konwencji, które podpowiadają członkom określonej wspólnoty komunikatywnej, jaki kształt nadać konkretnym interakcjom* (Wojtak 2004: 30).

W ustalaniu prototypowych i peryferyjnych cech gatunkowych *zwierzenia* odwołuję się do praktyki opisu genologicznego, zaproponowanej na gruncie polskiej genologii lingwistycznej przez wspomnianą badaczkę. W tej koncepcji wzorzec organizacji komunikatu jest współtworzony przez cztery aspekty:

- strukturalny,
- pragmatyczny,
- poznawczy,
- stylistyczny.